

Îndelungata tranziție românească

Maria Mureșan

ASE

The beginning of the 19-th century has, for the Romanian world, a specific trait, that is political instability, both within the geographical context and on the domestic level. This makes life and wealth most insecure, limits the economic private initiative as well as capital accumulation. The experience of the Romanian world, looked upon as an evolution of facts and economic deeds, together with the institutions meant to coordinate them, demonstrate that it is not a stranger to capitalism and, even more importantly, it is not incompatible with it.

The period comprised between the beginning of the 19-th century and the year 1945, approximately one century and a half, represents, for the Romanian world and economy, a long series of reforms meant to install and/or consolidate the competitive economic market.

The second half of the 20-th century, to be more exact the period 1945 – 1989, represented another series of reforms – in the opposite direction – meant to ensure the basis and functioning of the socialist economy.

The end of 1989 marks the beginning of a new period of transition, in the contemporary meaning, a transition towards a competitive and functional market economy.

First of January 2007 marks Romania's accession to EU, with other words the transition to normality.

Keywords: *evolution, revolution, transition, reform, market economy, functional market economy, integration*

Evoluțiile economico-sociale și politice din ultimul deceniu al secolului al XX-lea au evidențiat accentuarea unui amplu proces de tranziție ce se desfășoară la scară mondială și care are două paliere. În primul rând, asistăm la o tendință de consolidare a economiei de piață prin deplasarea nucleului acesteia din sfera producției în cea a serviciilor, având ca suport informatizarea. Aceasta presupune utilizarea intensivă a informației în toate sferile activității și existenței umane, cu impact semnificativ sub aspect economico-social. Procesul se manifestă cu pregnanță în țările dezvoltate, în ale căror politici economice sunt decisive realismul, pragmatismul în identificarea și exploatarea oportunităților oferite de mediul economic și instituțional, precum și inovația, creativitatea managerială însoțite de capacitatea de asumare și absorbire a riscurilor inerente oricărei acțiuni de această natură. În al doilea rând, asistăm la accentuarea tendinței de generalizare a economiei de piață funcționale, prin adoptarea principiilor acesteia de către state cu diferite niveluri de dezvoltare și care au cunoscut - unele aproximativ o jumătate de secol, iar altele mai mult – regimuri politice și economice diferite de cele ale occidentului european. Cele două tendințe nu se suprapun și nu se exclud, iar, în raport cu actuala configurație a economiei mondiale, unele din țările din Europa Centrală și de

Est – între care se numără și România – pot fi încadrate în cea de-a doua tendință, fiind dezavantajate și diferențiate atât sub aspectul nivelului de dezvoltare, cât și sub cel al mentalităților și comportamentului agenților economiei. În plus, unele din țările respective au cunoscut, în evoluția lor din ultimul secol, cel puțin două momente de ruptură, de discontinuitate. Douglass C. North, reprezentant de frunte al curentului instituționalist american contemporan, într-una din lucrările sale fundamentale¹ aprecia că istoria contează nu numai pentru că putem învăța din trecut, ci și pentru că prezentul și viitorul sunt legate de trecut prin continuitatea instituțiilor unei societăți. De aceea, apreciază ilustrul economist american, opțiunile prezente și viitoare își au rădăcinile în trecut. Fără intenția de a subaprecia valoarea științifică a opiniilor economistului american, considerăm că acestea pot explica evoluția vieții economico-sociale doar secvențial, anume pentru zonele și/sau țările care nu au cunoscut malformații ale structurilor economico-instituționale și politice care să le singularizeze în istorie.

Secolul al XV-lea a reprezentat un moment de răscruce pentru evoluția lumii europene. Unele din țările Europei Occidentale, ca urmare a marilor descoperiri geografice², care vor continua cu intensitate și în secolele următoare, se lansează pe drumul care, ulterior, le va conduce către revoluția industrială, industrializare și instituționalizarea unor stări de fapt. Această parte a continentului european grupează țările/zonile în care au fost generate instituțiile economice și politice moderne cărora le este specifică preponderența continuității, respectiv un grad relativ redus de discontinuitate în planul transformărilor. Experiența Occidentului, actele și faptele întreprinse de acesta spre a accede la capitalism ne demonstrează o rută cu mari dificultăți, a cărei periodizare naște și multiplică controversele dintre istorici. Indiferent de acestea, tiparul feudal este sfârșit de revoluțiile burghezo-democrate din anii 1642 și 1789, care devin repere majore pentru un Vest a cărui arhitectură se sprijină pe câțiva piloni temeinici care îi dau rezistență și flexibilitate, anume: proprietatea privată absolută și libera inițiativă economică drept suporturi ale libertății individuale și democrație pentru toți membrii societății. Capitalismul occidental³, o realitate mozaicată, eterogenă, are un numitor comun al diversității sale de formă și anume instituțiile – cheie care îi asigură funcționarea: piața, statul de drept și contractul social.

Țări ale Europei Centrale și de Est, ca urmare a creșterii puterii otomane, vor cunoaște pe parcursul a aproape cinci secole o altă evoluție⁴. Ele au fost fie teritorii cucerite prin forța armelor și deci administrate de puterea otomană, fie teritorii doar influențate politic, cum este cazul Țărilor Române. Ca urmare, această parte a Europei rămâne în conul de penumbră al Imperiului Otoman, cunoaște o dezvoltare economică latentă și întreține relații economice și politice cu restul continentului, în cea mai mare parte, prin intermedierea puterii otomane și/sau proporțional cu interesele conjuncturale ale

¹ D.C.North, *Institutions. Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, p.VII

² Vezi pe larg: M.Beaud, *Istoria Capitalismului*, Editura Cartier, București, 2001, p.22 și urm.; J.Favier, *Marile descoperiri de la Alexandru Macedon la Magellan*, Editura Artemis, București, 2001, p.371 și urm.; R.Vasile, *De la secolul de fier la al doilea război mondial*, Editura Silex, București, 1998, p.10 și urm. ș.a.

³ I.Pohoacă, *Capitalismul. Itinerare economice*, Editura Polirom, Iași, 2000, p.125 și urm.

⁴ B.Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Institutul European, Iași, 2000, p.213 și urm.

acesteia. Europa Centrală și de Est grupează – în mare măsură – țări/zonă importatoare de instituții a căror statornicire presupunea un timp extrem de îndelungat. În consecință, acestora le este specifică "arderea etapelor", respectiv trecerea bruscă de la un pattern de organizare socială la altul. Instituțiile importate nu reprezintă consecințe ale unei dezvoltări intrinseci, ci se constituie în expresii ale unor factori, cel mai adesea, extraeconomi.

Începutul secolului al XIX-lea, are pentru lumea românească o trăsătură dominantă, respectiv o accentuată instabilitate politică, atât în contextul zonei geografice cât și în plan național. Aceasta imprimă o mare nesiguranță vieții și averii, limitează inițiativa economică și acumularea de capital. Războiul ruso-turc din anii 1828-1829, încheiat în septembrie 1829 cu Pacea de la Adrianopol, a avut însemnate urmări pe termen lung pentru Țara Românească și Moldova, prin reșezarea relațiilor acestora cu Poarta Otomană. Prin liberalizarea comerțului exterior, retrocedarea porturilor de la Dunăre, libertatea navigației și comerțului pe Marea Neagră s-au creat condițiile permissive care îngăduiau racordarea, într-o măsură mai mare, a unei părți din lumea românească, în fluxurile comerciale ale epocii. Nu au întârziat să apară numeroase modificări structurale ale vieții economice și ale relațiilor sociale. Liberalizarea comerțului exterior conduce la apariția interesului economic – pentru cultivarea marilor domenii funciare și comercializarea produselor românești – și, nu în ultimul rând, la manifestarea mai stăruitoare a interesului economic și politic al Occidentului față de această parte a continentului european. Fenomenul este relevat, un secol mai târziu, de economistul Ștefan Zeletin¹ printr-o parabolă, rămasă celebră în literatura economică, anume că după Pacea de la Adrianopol "Anglia ne descoperă la gurile Dunării". Sub influența experiențelor, a modelor și a modelelor occidentale, viața economică, sub toate aspectele ei, începe să se dezmoștească. Lipsa însă temelia lumii capitaliste, respectiv, libertatea individuală, libertatea contractuală și proprietatea privată absolută.

În secolul al XIX-lea reformarea societății românești se suprapune, sub aspect cronologic, cu perioada cuprinsă între Unirea Principatelor și cucerirea independenței de stat. Este etapa hotărâtoare în declanșarea și înfăptuirea, într-o mare măsură, a procesului de constituire a structurilor capitaliste ale economiei românești însoțite de reformarea structurală a statului, a instituțiilor economice și politice. Perioada menționată marchează saltul efectiv și decisiv de la esența și forma feudală la esența și forma capitalistă. Tranziția durează până la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale celui următor, cunoscând, în mod firesc, ritmuri și semnificații noi după cucerirea independenței de stat.

Fără a minimaliza celelalte domenii și fațete ale vastei opere de restructurare, întreprinse în perioada 1859-1877, considerăm ca fundamental, prin importanță, anvergură, rol și urmări pentru întreaga viață economico-socială și politică a țării, programul agrar², care cuprinde trei componente: secularizarea averilor mănăstirești, legea rurală și legea învățământului, dintre care se detașează legea rurală. În ciuda greutăților întâmpinate în aplicarea ei, legate de lipsa unui regulament clar de înfăptuire, precum și de

¹ Șt.Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, Editura Cultura Națională, București, 1925, p.66-69

² Vezi pe larg: M.Mureșan, D.Mureșan, *Istoria economiei. Ed.a II-a*, Editura Economică, București, 2003, p.131-150

subiectivismele locale, inerente unei prefaceri de mare anvergură, legea menționată a antrenat consecințe dintre cele mai adânci asupra dezvoltării ulterioare nu numai a agriculturii, ci și a întregii economii românești. A fost astfel pregătită, principial și în fapt, instituționalizarea proprietății particulare absolute, care a fost consacrată în Constituția României, adoptată în iulie 1866 și rămasă în vigoare, cu unele modificări, până în 1923, care statuează dreptul de proprietate al tuturor cetățenilor, sanctitatea, inviolabilitatea și garantarea, prin lege, de către stat, a proprietății fiecărui cetățean.

Legea rurală din 1864 a condus la instituționalizarea libertății muncii. În Constituția din 1866, elaborată după modelul celei belgiene din 1831, între libertățile înscrise se numără libertatea persoanei, libertatea muncii, dreptul de contractare a muncii ș.a. Libertatea juridică a muncii devine o realitate care, cu toate limitările temporare și conjuncturale ulterioare, legate cu deosebire de "învoielile agricole", deschide perspectiva răspândirii muncii salariate. Ca urmare, majoritatea agenților economici intrau, potențial, în sfera de acțiune a legilor economiei de piață.

Aplicarea programului agrar deschide calea unei vaste opere de legiferare, care, mai ales după 1877, declanșează o amplă dispută în legătură cu caracterul anticipativ și oportunitatea multor legiferări noi, fără ca fenomenele sau procesele sociale care constituiau obiectul acestor legiferări să fi ajuns la maturitate și să fi impus stringent necesitatea lor.

Pe tema înnoirii instituționale, privită ca acțiune legislativă, de consacrare prin lege a unor fenomene, procese sau raporturi economice, s-a purtat în epocă o îndelungată controversă de idei filosofice, sociologice, economice și politice, cu nedismulate consecințe economico-sociale și politice, privind "formele fără fond". Liderii forțelor politice conservatoare negau oportunitatea statornicirii instituțiilor noi, susținând că ele sunt premature și nu corespund condițiilor și fondului societății românești. Liderii forțelor liberale, cu deosebire cei din aripa radicală, argumentau, dimpotrivă, că, chiar dacă formele legislativ-instituționale sunt mai avansate și nu corespund întru totul stărilor noastre înapoiate, ele au rolul unei "locomotive", adică vor acționa asupra acestor stări, le va grăbi transformarea, aceasta fiind singura modalitate de acțiune spre o evoluție pozitivă și rapidă a economiei românești. Acțiunea forțelor liberale avea în epocă o puternică motivație, anume aceea că instituțiile și legislația cu caracter economic puteau reprezenta instrumentul de aplicare a politicii economice îndreptate către eliminarea reglementărilor de tip frenator și accelerarea forțelor productive și a proceselor economice moderne.

Istoria a confirmat justetea acțiunilor programatice ale forțelor liberale. În deceniile care s-au scurs până la sfârșitul secolului al XIX-lea sunt create ultimele și poate cele mai importante instituții-cheie ale capitalismului românesc, între care se detașează Banca Națională a României, supranumită în epocă "Citadela", și sunt adoptate legile de încurajare a întreprinzătorilor autohtoni. Sub scutul protecționist al statului, legislativul, ales prin vot cenșitar, impune o cale de dezvoltare economică accelerată, respectiv "a ars etapele".

Dar, lumea românească avea încă un important decalaj de recuperat în privința mentalităților și, legat de acestea, a comportamentului economic. Cu deosebire, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este evidentă dedublarea societății românești. Pe de o parte, sunt elitele sociale care se manifestă ca revoluționari în 1848,

unioniști în 1859 și adepți ai independenței de stat în 1877. Indiferent de gruparea politică din care fac parte – conservatori și/sau liberali – sunt oameni instruiți, cu educație occidentală, dar cu moravuri orientale. Fostul boier, devenit moșier, nu are un comportament de întreprinzător, ci, în cea mai mare parte, de rentier. Întreprinzătorul, în sens economic, este, în lumea românească, arendașul. Iar pe de altă parte, lumea rurală, preponderent tradițională sub aspectul producției și al consumului, înclinată spre economie naturală, cu mentalități exprimate prin obiceiuri, tradiții, cutume și convingeri specifice societăților agrare, exprimă valori morale indubitabile, dar nu se racordează în suficientă măsură în circuitul pieței interne potrivit cerințelor economiei intrate cu întârziere în vâltoarea progresului economic modern.

Sfârșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea marchează o nouă etapă a tranziției românești spre economia de piață concurențial-funcțională. România Mare¹, rezultată din eforturile românilor de pe ambele versante ale Carpaților, din contextul geopolitic european și mondial al momentului și consfințită prin tratate internaționale, reprezintă la cumpăna anilor '20, o mare promisiune europeană. Stat mijlociu ca întindere, cu ieșire la mare, cu două fluvii navigabile, cu apreciable resurse minerale – între care se detașa petrolul -, cu un mare bazin agricol, cu o populație numeroasă, tânără, și cu o rată înaltă a natalității, ceea ce potențial, reprezenta o importantă piață internă, România dispune de premise favorabile pentru accelerarea dezvoltării sale și afirmarea internațională.

În primii ani de după întâiul război mondial, se suprapun, în timp, și se îngreunează reciproc refacerea economiei și unificarea economică, ambele încheiate – în linii mari – în 1923, an în care este adoptată o nouă Constituție. Aceasta reconfirmă două mari reforme promulgate în anii războiului, respectiv reforma agrară și votul universal. Fără a omite importanța socială a reformelor menționate, oportunitatea și necesitatea lor, considerăm că acestea au condus la funcționarea organismului economic românesc pe două trepte de viteză.

Pe de o parte, pe o treaptă se situează lumea urbană, dominată de capital și cu puternice interese legate de dezvoltarea industriei, comerțului și băncilor. Politica economică, în ciuda diferențelor de opinii ale principalelor grupări politice, se concretizează în măsuri, legi și instituții menite să accentueze și să accelereze dezvoltarea economiei de piață funcțională, fapt confirmat la sfârșitul perioadei interbelice. Capitalul și capitalismul românesc erau realități nedisimulate, în unele domenii, chiar cu performanțe la nivel european. După șase decenii de politică economică protecționistă sistematică, performanțele industriale ale României, deși încă în urma celor ale țărilor dezvoltate, erau apreciate în epocă ca fiind de nivel mediu european.

Pe de altă parte, pe cealaltă treaptă se situează lumea rurală, preponderentă numeric și încă dominată de autoconsum și economie naturală. Proprietatea funciară, parcelată prin reforma agrară, naște reparcelare, o relativă îndestulare materială, dar nu se angrenează în suficientă măsură în circuitul pieței interne. Producția oferită pe piață reprezenta

¹ Vezi pe larg: I.N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în *Anale Economice și Statistice*, an II, nr.9-10, 1919; M. Manoilescu, *Politica producției naționale*, Editura Cultura Națională, București, 1923; G. Tașcă, *La situation économique de la Roumanie*, în G. Tașcă, *Către o nouă îndrumare economică și socială*, Editura Atelierele Adevărul, București, 1932 ș.a.

excedente ocazionale ale exploatației țărănești, ceea ce limita cererea solvabilă de produse industriale a celei mai mari părți a populației. Iar acordarea dreptului de vot universal unei mari părți a populației, nu întotdeauna pregătită pentru exercitarea lui, a transformat satul românesc în "câmp de manevră electorală", ceea ce a tulburat liniștea lui economică. Lumea rurală rămâne etalon al valorilor morale și spirituale naționale, dar periferică față de aria de desfășurare a principiilor și instituțiilor economiei de piață funcționale. Mihail Manoilescu, un fin analist al mediului economic românesc, într-una din lucrările sale fundamentale¹, publicată la începutul deceniului cinci al secolului trecut, aprecia – referindu-se la reforma agrară din 1921 – că, a împărți este "un gest boieresc". Împrietărirea țăranilor trebuia însoțită de preocupări sistematice pentru orientarea lor potrivit priorităților economiei moderne, burgheziei revenindu-i în acest sens un rol aparte, pe care, menționează Mihail Manoilescu, ea nu și l-a asumat. Ea trebuia să înceapă exercitarea acestei misiuni a doua zi după reformă. Erau necesare educarea țăranimii în spiritul economiei de piață concurențială, cu deosebire al acumulării de capital, coordonarea activităților economice, organizarea unor instituții reprezentative ș.a., ceea ce burghezia română nu a făcut și deci ea "nu și-a îndeplinit datoria".

Al doilea război mondial a marcat o ruptură brutală a ordinii economice și politice, statornicite și menținute cu mari eforturi și dificultăți pe parcursul a două decenii după încheierea primului război mondial. Reîntoarcerea la pace a însemnat un nou raport de forțe mondial, un nou echilibru, o nouă ordine. Dar, sfârșitul lui a însemnat, în afara nemărginitei drame umane, a pierderilor, distrugerilor și cheltuielilor induse de operațiunile militare, împărțirea lumii în două sisteme: capitalist și socialist. Timp de o jumătate de secol acestea au stat față în față și s-au confruntat economic, politic și ideologic și militar.

Ca urmare a înțelegerilor intervenite între marile puteri, o parte din țările europene – între care și România – intră în conul de penumbră european, numit "sferă de influență sovietică", fapt care își pune amprenta asupra derulării ulterioare a vieții lor economico-sociale și politice. Începe un alt gen de tranziție, se încearcă – și se reușește în mare parte – impunerea unui nou model de dezvoltare economică, socială și politică. Între anii 1945-1950, în România se adoptă o suită de măsuri cu caracter legislativ-reformator, care au vizat segmentele fundamentale ale economiei și au creat suportul pentru instituirea monopolului statului în economie pe seama și în defavoarea proprietății private. Trecerea la economia socialistă, realizată prin planuri, inițial anuale și ulterior cincinale, sub comanda partidului unic, își propunea potrivit strategiei și politicii oficiale a timpului, transpunerea în fapt a modelului economic al producției industriale, bazat pe industria grea, model de inspirație sovietică, dar și cu unele aspecte și fațete originale. În mai puțin de o jumătate de deceniu, în condiții de izolare economică internațională quasi-deplină a României, sunt distruse principiile și fundamentele economiei de piață concurențială pentru a căror implementare au fost necesare eforturi de peste un secol. Dezideratele cheie în epocă, transmise de structurile de partid prin proprii activiști și mass-media, sunt: naționalizare, planificare, colectivizare, care, într-un timp relativ scurt au fost concretizate.

¹ M.Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, București, 1942, p.115-117

Evoluția economiei românești în perioada 1951-1990 s-a desfășurat pe baza planurilor cincinale și a fost centrată pe dezvoltarea industrială, prin care, potrivit strategiei și politicii oficiale a timpului, cu unele accente sau nuanțe diferite de la o etapă la alta, se urmărea transformarea țării într-un stat industrial-agrar cu o economie eficientă. Transpunerea în fapt a modelului producției industriale bazat pe industria grea s-a concretizat într-un mare efort investițional, realizat prin forțarea investițiilor în acest sens, în defavoarea populației și cu prețul unor profunde dezechilibre sectoriale, care vor fi unele marile probleme ale tranziției de după 1990.

Prin statornicirea proprietății socialiste se instituie principiul potrivit căruia totul este al tuturor și nimic al fiecăruia. Astfel, statutul social-economic al individului este cel de dependență de venitul salarial și de cel obținut de la cooperativa agricolă de producție, de protecția socială și de serviciile finanțate de la bugetul de stat și acordate, cel puțin teoretic, în mod gratuit. Egalitarismul promovat de puterea politică instaurată la jumătatea deceniului cinci al secolului al XX-lea, își propune crearea și educarea "omului nou", cu mentalități și comportament străine interesului economic, impuse de voluntarismul practicat de conducerea de partid.

Ultimul deceniu al secolului XX are ca numitor comun, pentru o parte însemnată a Europei Centrale și de Est, "vântul schimbării". Modelul socialist de dezvoltare economică, aplicat diferit și cu rezultate diferite în țările care au format "sistemul socialist", vădește incapacitatea de a gestiona mecanismul economico-social. Iar Moscova, privită drept centru de putere, frământată de propriile probleme, acceptă ideea că menținerea controlului asupra unei mari părți a țărilor europene impune costuri care îi depășesc posibilitățile economice, politice și militare.

Începutul anilor '90 surprinde țările europene foste socialiste în proces de tranziție către economia de piață, numită de unii autori socială, iar de alții concurențială. Aceasta generează o vie dezbateră atât sub aspect conceptual, cât și sub cel al practicilor și modalităților de îndeplinire, care se concretizează într-o vastă literatură, din și/sau despre țările în tranziție, cu opinii și argumente dintre cele mai diferite¹. Indiferent de nuanțele teore-

¹ Vezi, de exemplu: N.N. Constantinescu, *Dileme ale tranziției la economia de piață*, Editura Economică, București, 1992; Idem, *Starea economică actuală a României și căile ieșirii din criză*, Editura Economică, București, 1992; Z. Brzezinski, *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993; N.N. Constantinescu, *Reforma economică în folosul cui?*, Editura Economică, București, 1993; A. Iancu, *Criza tranziției: criză predominant instituțională*, Academia Română, Centrul de Informare și Documentare Economică, București, 1994; N.N. Constantinescu, *Reforma și redresarea economică*, Editura Economică, București, 1995; European Bank for Reconstruction and Development, *Transition Report*, London, 1995; J. Kregel, E. Matzner, G. Grabler, *Șocul pieței*, Editura Economică, București, 1995; M. Coșea, *Jurnal în tranziție*, Editura Expert, București, 1995; C. Popescu, D. Ciucur, *Tranziția prin criză*, Editura Eficient, București, 1995; I. Erhan, *Jurnal ascuns*, Editura Economică, București, 1996; D. Daianu, *Transformarea ca proces real*, Editura IRLI, București, 1997; E. Hobsbawn, *Secolul extremelor*, Editura Lider, București, 1998; Mariana Iovițu, *Tranziția la economia de piață. Confruntări de idei contemporane*, Editura Economică, București, 1998; H. Kissinger, *Diplomația*, Editura ALL, București, 1998; C. Popescu, D. Ciucur, I. Popescu, *Tranziția la economia umană*, Editura Economică, București, 1998; C. Anghelache, *Tranziție fără orizont*, Editura Omnia Grup, București, 1999; D. Marin, *Criza reformei. Eu sunt român?*, Editura Economică, București, 1999; A. Negucioiu, *Tranziția rațională*, Editura Economică, București, 1999; K.R. Popper, *Mitul contextului. În apărarea raționalității*, Editura Trei, București, 1999; D. Marin, *Ce este tranziția?*, Editura Economică, București, 2000; N. Belli, *Tranziția mai grea decât un război. România 1990-*

tice și acțiunile practice subliniate ori numai amintite de diverși autori, înlocuirea structurilor instituționale și economice specifice modelului socialist de dezvoltare cu altele corespunzătoare – fie și numai conceptual – economiei de piață, constituie un sens inedit al devenirii țărilor europene ex-socialiste, sens apreciat, uneori, și ca experiment. Joseph Stiglitz, într-una din lucrările sale importante¹ subliniază că „la sfârșitul anului 1989 a început unul dintre cele mai importante procese de tranziție economică” și adaugă: „Era al doilea experiment economic și social major al secolului”, considerând că primul „fusesse trecerea deliberată la comunism cu șapte decenii în urmă”, respectiv procesul declanșat de revoluția din 1917 din Rusia”.

Dincolo de nuanțele prezente în teoretizări și în formularea soluțiilor sunt evidente trei planuri ale devenirii economiei de piață. Economic, este indispensabilă existența și – mai ales – preponderența proprietății private. Politic, este indispensabilă democrația, statul de drept. Iar mental este indispensabil spiritul de întreprinzător, libera inițiativă și asumarea riscului.

Explozia socială din România, care marchează începutul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, a reprezentat o ruptură brutală a ordinii impuse timp de o jumătate de secol, a generat confuzie în rândul populației și numeroase contradicții între forțele politice insuficient constituite, încropite rapid chiar în timpul evenimentelor și angajate tot atât de rapid în lupta pentru putere. În aceste condiții, necesitatea tranziției este promovată de toate forțele politice, dar derularea ei este înțeleasă diferit². O parte a forțelor politice înțeleg tranziția ca o revenire la stările de fapt ale anului 1945, plasează trecutul în viitor și întârzie valențele potențial-pozitive ale viitorului. Nu înțeleg că, asemeni legendarului Moise din Biblie, după 40 de ani nu se mai adresează acelorași oameni. O altă parte a forțelor politice înțeleg tranziția ca o continuare corectată a moștenirii anului 1989. Și aceștia se adresează tot unui trecut, ce-i drept mai apropiat, care le conferise avantaje de putere. În fine, o a treia parte a forțelor politice, provenite cu deosebire din mediile academice și universitare, specialiști din instituții de sinteză economică – ministere, Banca Națională și alte bănci ș.a. – înțeleg și exprimă public faptul că tranziția societății românești este un proces de durată care impune reformarea articulată a organismului și mecanismului economic.

Din întretăierea celor trei paliere de opinie au rezultat prelungirea nejustificată a tranziției, o reformă șovăielnică asincronă și nearticulată, ceea ce a condus la o dezorientare generală a societății românești, numită de unii cercetători drept criză³. Asemenea și altor momente de răscruce din istoria noastră mai veche ori mai nouă, am fost eroici, dar nu metodici. Această stare a fost determinată de numeroasele măsuri economice și/sau politice adoptate sub presiunea străzii, populiste, pasionale sau interesate, dar antieconomice pe termen lung și lipsite de pragmatism, ceea ce a antrenat costuri sociale și economice suplimentare, care se adaugă celor inerente tranziției. Pentru exemplificare, menționăm că numai pentru privatizare, înțeleasă ca pilon central al reformei, în perioada

2000, Editura Expert, București, 200; I. Lumperdean, *Introducere în istoria economiei de piață*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002 ș.a.

¹ J. Stiglitz, *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, Editura Economică, București, p.27

² Vezi, de exemplu N. Belli, *op.cit.*, p.52-54

³ Vezi de exemplu: C. Popescu, D. Ciucur, *op.cit.*, N. Belli, *op.cit.* ș.a.

1991-2000 au fost elaborate și au intrat în vigoare 301 de acte normative, sub formă de legi, hotărâri de guvern sau ordonanțe de urgență¹. Această frenezie legislativă a condus, sub aspectul privatizării, privită ca transfer de proprietate, la echivocuri, subiectivisme și lipsă de responsabilitate în administrarea proprietății. Privit generic, noul proprietar rezultat din tranziția românească, a înțeles că are în exclusivitate drepturi, nu și răspunderi economico-sociale. Populația, lipsită, în cea mai mare parte, de cunoștințe elementare privind mecanismul de funcționare al economiei de piață, marcată și psihologic de planificarea și cooperativizarea socialistă a reprezentat un câmp de manevră electorală care s-a manifestat haotic, uneori, și a agravat pierderile sociale. Ștampila de vot, pusă în mâna unor alegători nepricepuți și nedeprinși cu exercițiul democratic, a condus la constituirea unui Parlament extrem de eterogen. Iar acesta, la rândul său, cel puțin în prima parte a anilor '90, aflat într-o evidentă etapă de „copilărie politică”, a reprezentat scena unor războaie politice, cu alianțe făcute și desfăcute după criterii greu de întrezărit, uneori.

Spiritul de întreprinzător, inițiativa individuală, asumarea conștientă a riscului, într-un cuvânt mentalitatea întemeiată pe setul de valori ale economiei de piață, constituia, la începutul anilor '90 doar un deziderat.

Vasta literatură de specialitate despre tranziția declanșată la începutul anilor '90 ai secolului trecut în țările europene care au făcut parte din „lumea socialistă” abundă în comparații, în cadrul cărora România este prezentată, aproape invariabil, pe ultimele locuri. Cu toate acestea, în ciuda decalajului relativ existent între „premianții” tranziției, între care se număra Cehia, Polonia, Ungaria, Slovacia și Slovenia, România și-a propus ca obiectiv economic integrarea în Uniunea Europeană și ca obiectiv geopolitic aderarea la NATO.

La 1 ianuarie 2007, România devine membru cu drepturi depline în familia europeană, numită Uniunea Europeană. Este momentul aderării, dar și al debutului unui amplu proces de integrare ce urmează a fi parcurs. Va fi, de fapt, o continuare a tranziției, în împrejurări noi.

¹ C.Anghelache, *România 2001*, Editura Economică, București, 2002, p.32